

POSLOVNI FORUM MLADIH

ISTRAŽIVAČKI RAD:

**„PREPREKE I MOGUĆNOSTI
ZA MLADE NA PUTU OD
IDEJE DO USPJEŠNOG
BIZNISA U BIH“**

Centar za istraživanja i studije - GEA

oktobar 2012. godine

Projekat:

Studentsko preduzetništvo/poduzetništvo u BiH

Naziv dokumenta:

Istraživački rad na temu prepreka i mogućnosti za mlade na putu od ideje do uspješnog biznisa u Bosni i Hercegovini

Autori:

Igor Gavrić
Marko Martić
Ognjen Đukić

Peer Review

Vladimir Ćorda

Likovno grafička priprema:

GEA – Centar za istraživanja i studije

Godina izdanja:

2012.

Ovaj istraživački rad urađen je zahvaljujući pomoći američkog naroda putem Agencije za međunarodni razvoj Sjedinjenih Država (USAID). Stanovišta iznijeta u ovom dokumentu predstavljaju mišljenje autora, a ne nužno i stanovišta USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Država

SADRŽAJ

Sažetak	4
Lista skraćenica i akronima.....	6
Uvod.....	7
Politike od značaja za samozapošljavanje mladih u BiH po fazama razvoja preduzetničke inicijative	9
Prva faza – afirmisanje preduzetničkog stava kod mladih.....	10
Druga faza – faza registracije	14
Treća faza – nakon registracije preduzeća.....	17
Ostali programi koji se tiču (samo)zapošljavanja mladih.....	19
Pregled raspoloživih programa podrške mladima: Prednosti, nedostaci i mogućnosti za poboljšanje	20
Poslovno okruženje u BiH i samozapošljavanje – prilike za unapređenje!.....	21
Istraživanje percepcije učesnika programa “Imam ideju” o preduzetništvu/poduzetništvu	24
Zaključci i preporuke	28
Aneks – Pregled institucija i organizacija koje podržavaju (samo)zapošljavanje mladih	30

Sažetak

Iako stopa nezaposlenosti mladih u BiH iznosi nevjerovatnih 58% (prema Anketi o radnoj snazi u BiH iz 2011. godine), mladi rijetko pokušavaju riješiti ovaj problem kroz samozapošljavanje.

Anketa sprovedena među studentima učesnicima programa „Imam ideju“¹ je utvrdila da su nedostatak novca, ali i manjak dobrih poslovnih ideja, te generalna nezainteresovanost za preduzetništvo, osnovni razlozi zbog kojih se mladi teško odlučuju za pokretanje vlastitog posla u BiH.

Drugi nalazi ove studije ukazuju na slabost postojećeg obrazovnog sistema u smislu manjka prenosa potrebnih znanja vezanih za preduzetništvo na mlade, uz hronični nedostatak mogućnosti za njihovu praktičnu primjenu.

Loši uslovi za pokretanje biznisa u BiH dodatno obeshrabruju mlade u tom pogledu. Prema izvještaju „*Doing Business*“ Svjetske banke, BiH je u 2012. godini bila rangirana kao 125. zemlja u svijetu po pogodnostima za poslovanje od ukupno 183 posmatrane svjetske ekonomije.

Što se tiče postojećih programa podrške samozapošljavanju u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, veoma mali broj ovih programa je fokusiran na mlade kao osnovnu ciljnu grupu. Za mlade preduzetnike ovo predstavlja značajnu otežavajuću okolnost zbog činjenice da se za dobijanje ograničenih finansijskih sredstva, ili drugih oblika pomoći, moraju takmičiti sa iskusnijim kandidatima.

Postoji značajna neujednačenost u dostupnosti programa podrške mladima u različitim fazama pokretanja biznisa. Daleko više dostupnih programa podrške postoji u fazi pokretanja poslovanja, tj. do momenta registracije vlastitog biznisa. Međutim, nema potrebne podrške i postoje značajna sistemska ograničenja za mladog preduzetnika koji izađe na tržište.

Primjeri uspješnih mjera podrške mladim preduzetnicima, koje se primjenjuju u drugim zemljama (od kojih su neki navedeni u ovoj studiji), mogu poslužiti kao dobra osnova za razvoj sistema podrške istoj ciljnoj grupi u BiH.

Osnovne preporuke ove studije jesu sljedeće:

- i. U obrazovnim sistemima FBiH i RS, posebno u osnovnom i srednjem obrazovanju, uvesti promjene koje će omogućiti mladima da na vrijeme razviju svoje preduzetničke vještine.

¹ Program „Imam ideju“ se sastoji od praktične, interaktivne „Škole za poslovne ideje“ za studente u BiH i takmičenja za izbor najboljih biznis planova za učesnike (više o programu se može naći na www.imamideju.ba). Program sprovodi Centar za istraživanja i studije GEA u sklopu projekta „Studentsko preduzetništvo“, kojeg finansira USAID.

- ii. Značajno pojednostavniti i pojeftiniti proces registracije svih pravnih oblika poslovne djelatnosti.
- iii. Kroz inicijativu koja će koordinisati aktivnosti i odgovornosti domaćih institucija razviti nedostajuću sistemsku podršku novonastalim preduzećima pokrenutim od strane mladih preduzetnika neposredno nakon njihovog stupanja na tržište.
- iv. Podržati razvoj mreže „poslovnih anđela“ kao jednog od uspješnih modela povezivanja novih poslovnih ideja sa investicionim kapitalom i stručnom podrškom.
- v. Kreirati finansijske mjere u javnom sektoru koje su direktno fokusirane na podršku mladim novoregistrovanim preduzetnicima.
- vi. Osnažiti promovisanje pozitivnih primjera uspješnih mladih preduzetnika među mladima.

Navedene preporuke su detaljnije objašnjene u završnom poglavlju ove studije.

Lista skraćenica i akronima

BSC	Biznis start up Centar Tuzla
BIH	Bosna i Hercegovina
BIT	BiT Centar za razvoj kompanija iz IT tehnologija Tuzla
CIDEA	Gradska razvojna agencija Banja Luka
CIP	Centar za inovativnost i preduzetništvo Univerziteta u Zenici
CISO	Centar za Informisanje, Savjetovanje i Obuku
EDA	Razvojna agencija Banja Luka
EU	Evropska Unija
FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMRPO	Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta
FZZ	Federalni zavod za zapošljavanje
GEA	Centar za istraživanja i studije „GEA“
GF RS	Garantni fond RS
GSP	Globalna sedmica preduzetništva
ICBL	Inovacioni Centar Banja Luka
INTERA	Tehnološki park Mostar
IRB FBIH	Investiciono razvojna banka FBIH
IRB RS	Investiciono razvojna banka RS
MSP	Mala i srednja preduzeća
NERDA	Razvojna agencija Sjeveroistočne BiH
NVO	Nevladine organizacije
RARS	Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća
RDA SZ	Razvojna agencija Sjeverozapadne BiH
REDAH	Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu
REZ	Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH
RS	Republika Srpska
SAD	Sjedinjene Američke Države
SERDA	Sarajevska regionalna razvojna agencija
SUS	Svjetski univerzitetski servis
UPC	Univerzitetski preduzetnički centar
USAID	United States Agency for International Development
ZZZ RS	Zavod za zapošljavanje RS
ZEDA	Agencija za lokalni ekonomski razvoj opštine Zenica
YEP	Youth Employment Project
YERP	Youth Employability and Retention Programme

Uvod

Mladi ljudi, posebno oni koji tek završavaju proces formalnog obrazovanja i traže svoje prvo zaposlenje, za svako su društvo izuzetno važan dio populacije jer donose prijeko potrebno novo znanje, ideje i energiju bez kojih ekonomija, kao i društvo u cjelini, ne bi mogli ići naprijed. Kaže se, ne bez razloga, da je ulaganje u mlade istovremeno ulaganje u budućnost. Mnoge ekonomski razvijene države zbog toga ulažu značajna sredstva da mladima omoguće što kvalitetnije obrazovanje i stvore prilike za njihovo zaposlenje, a sve kako bi na najbolji način iskoristile ogroman potencijal koji ova populacija sa sobom nosi.

U Bosni i Hercegovini mlade osobe čine samo 12,7% registrovanih zaposlenih ljudi a zvanična stopa njihove nezaposlenost je nevjerovatnih 58%²! Radi se o stopi nezaposlenosti koja je rekordna u evropskim okvirima. S druge strane, donosioci odluka i kretaori politika u Bosni i Hercegovini ne čine dovoljno kako bi se ozbiljno i sistemski pristupilo rješavanju ovog problema. Iako postoji deklarativna opredijeljenost svih da se najzad počne baviti ovim pitanjem, konkretne akcije izostaju pa tako imamo situaciju da se ukupna izdvajanja za politike zapošljavanja u proteklih nekoliko godina kreću u rasponu između 1,5% i 1,8% ukupnih budžetskih rashoda što je mizerno u odnosu na veličinu problema. Primjera radi, izdvajanja za provođenje politika zapošljavanja su u rangu ukupnih izdvajanja za kulturu i sport a značajno manja od izdvajanja za policiju, odbranu, pravosuđe, puteve i sl. U entitetskim budžetima se u periodu od 2006 – 2010. godine manje izdvajalo jedino za šumarstvo i vodoprivredu?!³

Sigurno je da je nezaposlenost mladih suviše složen problem za Bosnu i Hercegovinu da bi se mogao riješiti jednim projektom ili nizom *ad hoc* aktivnosti. Takođe, ne postoji ni čarobni model koji je moguće preslikati iz jedne zemlje u drugu, ali postoje određeni principi i pristupi koje je moguće slijediti kako bi se došlo do rješenja. To svakako podrazumijeva jasnu definisanu politiku zapošljavanja mladih s planom djelovanja, kako na lokalnom tako i na entitetskom nivou. Uporedo s tim, širenje svijesti kod mladih o tome da se posao stvara a ne dobija je od izuzetne važnosti pri čemu promocija preduzetništva/poduzetništva, posebno u okviru obrazovnog sistema, igra ključnu ulogu. Nažalost, zbog istorijskog naslijeđa, odgađanja reformi obrazovanja, kao i dosadašnje politike plata i zapošljavanja u javnom sektoru, među mladima postoji još uvijek iskrivljena slika o tome da ih idealan posao "čeka" nakon završenog fakulteta. Pri tome se na pokretanje vlastitog biznisa gleda kao na nešto što

² Podaci Agencije za rad i zapošljavanje BiH za 2011. godinu

³ FINANSIJSKO LICE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI - Izvještaj o provedenoj analizi budžetske potrošnje vlasti Bosne i Hercegovine u periodu od 2007. do 2010. godine i usklađenost sa zahtjevima iz Građanske platforme (ALDI - Agencija za lokalne razvojne inicijative)

sa sobom nosi suviše truda, rizika i novčanih ulaganja da bi se uopšte moglo uzeti u razmatranje kao opcija za zapošljavanje.

Iskustva iz projekta "Studentsko preduzetništvo/poduzetništvo"⁴, kao i iskustva drugih sličnih projekata, govore da se po ovom pitanju može dosta uraditi uz relativno mala ulaganja. Primjera radi, samo u okviru prve godine realizacije projekta "Studentsko preduzetništvo/poduzetništvo", više od 500 studenata širom Bosne i Hercegovine je prijavilo svoje poslovne ideje kako bi učestvovali u takmičenju za najbolji poslovni plan i registrovali vlastiti biznis. To je svakako ohrabrujući signal promjene stava o preduzetništvu/poduzetništvu među studentima bosansko-hercegovačkih univerziteta. Upravo iz tog razloga je u okviru pomenutog projekta urađeno istraživanje kako bi se identifikovali trenutno dostupni programi podrške mladim koji žele da "stvore" a ne da "čekaju" na posao. Kao rezulta istraživanja urađen je pregled mehanizama podrške po ključnim fazama razvoja jednog preduzetničkog poduhvata, od faze nastanka ideje do njene realizacije, registracije biznisa i samog početka poslovanja. Ovaj istraživački rad daje pregled raspoloživih programa podrške za samozapošljavanje u Republici Srpskoj i Federaciji BiH uključujući i raspoložive međunarodne projekte podrške, analizu uticaja obrazovnog sistema na stvaranje prilika za samozapošljavanje mladih, kao i uticaj poslovnog okruženja na donošenje odluke o pokretanju biznisa. Pored toga, studija nudi pregled dobrih primjera i praksi iz drugih zemalja, posebno zemalja iz okruženja čija eventualna primjena u Bosni i Hercegovini ne bi zahtijevala složene administrativno-tehničke procedure i prevelika ulaganja.

Pregled mehanizama podrške po fazama razvoja preduzetničke inicijative kod mladih

⁴ „Studentsko preduzetništvo/poduzetništvo“ je trogodišnji projekat koji realizuje Centar za istraživanja i studije GEA a koji ima za cilj promovisati preduzetništvo među studentskom populacijom na univerzitetima u Sarajevu, Banjaluci i Mostaru. Projekat finansira Američka agencija za međunarodni razvoj USAID a implementira se u partnerstvu sa Univerzitetom u Srajevu, Univerzitetom u Banjoj Luci i sveučilištem u Mostaru

Politike od značaja za samozapošljavanje mladih u BiH po fazama razvoja preduzetničke inicijative

Iako u Bosni i Hercegovini postoji više različitih programa, politika i inicijativa koje nude domaće i međunarodne institucije u svrhu (in)direktne podrške samozapošljavanju mladih i razvoju preduzetničkog duha na ovim prostorima, analiza mogućnosti za samozapošljavanje i razvoj preduzetništva kod mladih pokazuje značajnu neujednačenost tih programa u zavisnosti od faze u ciklusu razvoja jedne preduzetničke inicijative. U skladu s tim, ovaj dio studije ima za cilj identifikovati i predstaviti trenutno dostupne vidove podrške mladima za samozapošljavanje kroz sve tri faze razvoja jednog preduzetničkog poduhvata, od nastanka same ideje do njene realizacije:

- **Pripremna faza** – vidovi podrške i aktivnosti usmjerene ka izgradnji preduzetničkog stava kod mladih i dolasku do poslovne ideje;
- **Faza registracije** – vidovi podrške i aktivnosti usmjerene ka pomoći pri pokretanju i registraciji biznisa;
- **Faza poslovanja** – vidovi podrške i aktivnosti usmjerene ka mladim preduzetnicima koji već imaju registrovan biznis i posluju.

Vodeći se logikom da je prvo potrebno utvrditi šta je od mehanizama pomoći mladim preduzetnicima dostupno u Bosni i Hercegovini kako bi se dalje mogle predložiti mjere i aktivnosti za poboljšanje, u nastavku teksta nabrojani su najvažniji programi podrške za svaku od gore navedenih faza te su isti i opisani postoje u BiH.

U Aneksu ovog dokumenta su sadržane dodatne informacije i kontakt podaci institucija koje pružaju navedene vidove podrške.

Prva faza – afirmisanje preduzetničkog stava kod mladih

Da bi ideja preduzetništva i samozapošljavanja zaživjela među mladima, nužno je raditi na njenoj promociji i izgradnji preduzetničkog stava još od najranijih uzrasta. To je od posebnog značaja za one zemlje, poput Bosne i Hercegovine, koje u svojoj historiji bilježe duge vremenske periode skoro bez ikakvog razvoja preduzetničke kulture i tradicije. U tom smislu može se čak reći da su u Bosni i Hercegovini tek nakon rata stasavale prve generacije mladih preduzetnika i poslovnih lidera koji, nažalost, nemaju mogućnost da svoju karijeru grade na iskustvima i uspjehu prethodnih generacija, bar kada je preduzetništvo u pitanju.

Ovaj dio istraživačkog rada ima za cilj predstaviti najvažnije programe i inicijative koje doprinose afirmisanju preduzetničkog stava kod mladih, te istražiti koji su od tih vidova podrške dostupni u BiH. Među najznačajnijim tu su svakako obrazovni sistem i programi promocije preduzetništva kroz medije.

Vrsta podrške	Postoji	Gdje?	Kratak opis/komentar
Obrazovni sistem – školski predmeti	Da/Ne	<p>Osnovne škole: ne;</p> <p>Srednje škole: u FBiH sporadično, u zavisnosti od kantona do kantona</p> <p>U RS: da u svim srednim stručnim školama periodično u tehničkim školama u RS;</p>	<p>U RS-u je uveden predmet „Osnovi preduzetništva“ u srednje stručne škole gdje se o preduzetništvu uči na teorijskoj osnovi.</p> <p>Što se tiče praktičnog dijela, u okviru projekta koji realizuje norveška organizacija BIP – Business Innovation Program radi se na uvođenju preduzetničke prakse u sve srednje stručne škole škole.</p> <p>Drugi aktuelni projekat je ECO NET, koji realizuje sarajevska kancelarija K-education-a uz pomoć austrijskog Ministarstva obrazovanja, umjetnosti i kulture u vremenskom intervalu 2010-2013. Cilj projekta je edukacija mladih da stvaraju i kroz praktičan rad uče o preduzetništvu. Rezultati projekta su osnivanje preko 160 tzv. "Preduzeća</p>

			<p>za vježbu“ u otprilike 70 škola ekonomske ili turističko-ugostiteljske struke.</p> <p>Na visokoškolskim ustanovama, uglavnom ekonomskim, tehničkim ili tehnološkim fakultetima, uveden je obavezan ili izborni predmet iz oblasti preduzetništva. Iako je ovo pohvalno, ovi predmeti se uglavnom baziraju na teorijskom pristupu bez mnogo praktičnog rada.</p>
	<p>Visoko obrazovanje: kroz stručne predmete ali samo na određenim fakultetima</p>		
Medijska promocija	Da	<p>TV emisija „Naš biznis“</p> <p>Globalna sedmica preduzetništva</p>	<p>Tv emisija „Naš biznis“ predstavlja određenu vrstu šoa realnosti koji nastoji pružiti priliku ljudima sa poslovnim idejom da se takmiče i usavrše svoje poslovanje. Iako nije usmjerena isključivo na popularizaciju preduzetništva kod mladih, emisije ovog tipa doprinose razvoju preduzetničke kulture i izgradnji preduzetničkog stava među svim generacijama uključujući i mlade.</p> <p>Globalna sedmica preduzetništva (GSP) je svjetska kampanja koja za cilj ima promociju preduzetništva, te razvoj malih i srednjih preduzeća. Kampanja se svake godine realizuje u preko 130 zemalja, a u BiH se organizuje već četiri godine. Domaćin dosadašnje četiri kampanje je bila RARS u saradnji sa mnogim organizacijama i institucijama koje rade na promociji preduzetništva među mladim ljudima. Neke od dosadašnjih aktivnosti uključuju</p>

			<p>takmičenja za najbolju poslovnu ideju, takmičenje za najbolji video na temu preduzetništva, takmičenje za najbolju fotografiju na temu preduzetništva, tv kampanja “preduzetnik to sam ja” startup weekend, cleantech open itd.</p> <p>Planirano je da se ova kampanja održava svake godine, u drugoj polovini novembra.</p>
--	--	--	---

Primjer

“Učenje za preduzetništvo” kao primjer afirmacije preduzetničkog stava kroz obrazovni sistem

Primjer iz Crne Gore iz Osnovne škole „Milija Nikčević“ u blizini Nikšića govori o mogućnosti i najmlađih učenika da shvate značaj preduzetništva i da nauče više o tome. U okviru pilot projekta „Učenje za preduzetništvo“ koji finansira „SEECCEL“ – regionalna mreža za promovisanje preduzetništva – učestvovala su još tri crnogorske škole u školskoj 2011/2012 godini.

Nastavnici ovih škola u saradnji sa stručnjacima iz oblasti preduzetništva su razvili program razvoja učeničkih vještina kroz nastavne programe likovne kulture, muzičke kulture, fizičkog vaspitanja i tehnike te prilagodili postojeće predmete učenju o preduzetništvu kroz 10 tematskih časova.

Ono što bi se u BiH moglo naučiti kroz ovaj projekat je da se i na nivou osnovnih škola može postići dobar omjer praktične i teorijske nastave prilagođen svakom uzrastu. Kroz kreativan rad sa osnovcima razvija se samopouzdanje, uči se osnovnim vrijednostima preduzetništva, te pruža bolji uvid u prilike koje se nude samozaposlenim.

Kada je riječ o mjestu koje preduzetništvo ima u obrazovnom sistemu u BiH, dosadašnje aktivnosti ka uvođenju predmeta koji se tiču preduzetništva u nastavne programe i planove u BiH su vrlo ograničene. U studiji o razvoju MSP iz 2004 navodi se da na nivou osnovnog obrazovanja učenici imaju tek sporadične prilike da kroz razne igraonice nauče osnovne pojmove koje se tiču preduzetništva, te kako je moguće postati preduzetnik. Pored toga ističe se i različit način predavanja ovog predmeta na obrazovnim institucijama u entitetima i Distriktu, te istorijski uticaj socijalističkog uređenja na percepciju „privatnika“ ili „preduzetnika“.⁵ U sferi visokog obrazovanja, predmeti iz oblasti preduzetništva na visokoškolskim ustanovama bi u idealnim prilikama trebali samo zaokružiti već stečena znanja kroz prethodne cikluse obrazovanja. Ipak, obrazovni sistem u BiH još uvijek ne pruža takve uslove jer učenike i dalje stavlja u pasivan položaj, gdje samo primaju znanja bez da ih praktično primjenjuju i stvaraju prilike za sebe. Ovo se očituje i u činjenici da mnogi visokoobrazovani kadrovi nakon završetka studija nemaju nijedan dan prakse, stoga je nerealno očekivati da takvi akademci pokrenu svoj biznis. Jednostavno rečeno, nijedan od nivoa obrazovanja ne pruža dovoljno znanja za pokretanje biznisa i samozapošljavanje. Drugi važan preduslov za promociju preduzetništva kroz obrazovni sistem je saradnja akademske i poslovne zajednice po ovom pitanju. Nažalost, takva saradnja u BiH već godinama izostaje a Istraživanje o *(Samo)zapošljavanju mladih: Između deklarativne i stvarne podrške* iz 2008. godine posebno podvlači slabu ili nikakvu vezu između obrazovnog sistema i privrede.⁶

⁵ Jevtić, Rade (2004) *Razvoj malih i srednjih preduzeća: Bosna i Hercegovina, Western Balkans info*

⁶ Draganić, Aleksandar (2008) *(Samo)zapošljavanje mladih: Između deklarativne i stvarne podrške*, EDA, Banja Luka

Druga faza – faza registracije

Drugu fazu u ovoj analizi možemo definisati kao period u kojem se iskazuje realan interes za pokretanje vlastitog biznisa, te se preduzimaju određeni konkretni koraci koji vode ka formalnoj registraciji. U aktivnosti i programe podrške koji spadaju u ovu fazu možemo uvrstiti savjetodavne usluge, obuke, simulacije pokretanja biznisa, subvencije za registraciju i početno poslovanje, „seed“ fondovi i “poslovni anđeli”, poslovni inkubatori i sl.

Vrsta podrške	Postoji?	Gdje?	Institucija	Kratak opis/komentar
Preduzetnički klubovi	Da	Banja Luka	UPC	Mjesto susreta, razmjene ideja i razrade postojećih poslovnih ideja mladih preduzetnika i studenata koji bi to željeli postati
Poslovni vrtovi	Da	Banja Luka, Gradiška	UPC, RARS, ICBL	Program posebno namijenjen studentima koji dolaze iz manje razvijenih sredina, a žele pokrenuti biznis nakon završetka studija u svojoj sredini. Korisnici su ili potencijalni ili aktivni preduzetnici
Poslovni inkubatori	Da	Tuzla, Modriča, Zenica, Sarajevo, Žepče, Prijedor, Mostar, Brčko, Banja Luka, Zavidovići, Jablanica, Trebinje	Više informacija o svim poslovnim inkubatorima u BiH je dostupno na http://web.bit.ba/about/bih/default.aspx	Prostor u kojem svoj biznis započinju potencijalni preduzetnici ili svoj biznis nastavljaju jako mlada MSP do 6 mjeseci.
Savjetodavne usluge	Da	FBIH i RS	UPC, RARS, ICBL, gradske i regionalne razvojne agencije,	Stručni i iskusni tim pruža konsultantske usluge na temu razrade poslovne ideje,

				BSC Tuzla, CIP Zenica, Intera Mostar i dr.	pozicioniranja na tržištu i sl.
Oslobađanje od naknade za registraciju biznisa	Ne				Hrvatska je ukinula plaćanje takse za registraciju te uz to i ponudila svim nezaposlenim licima koja imaju pravo na nadoknadu (20+ godina radnog staža) da dobiju oko 8 000 KM koje bi iskoristili za pokretanje biznisa. Takođe ove firme zadržavaju četvrtinu profita dok ne zarade minimum 20 000 HRK. Info: www.hzz.hr
Mentorstvo	Da	FBiH i RS		UPC, RARS, ICBL gradske i regionalne razvojne agencije, BSC i BIT Tuzla, CIP Zenica, Intera Mostar i dr.	Praćenje i savjetovanje tokom razvoja poslovne ideje i njene realizacije od strane iskusnog pojedinca, ili više njih.
Simulacije rada	Da	FBiH i RS		UPC, gradske i regionalne razvojne agencije, BSC Tuzla, Intera Mostar	Radionice na kojima se uči kako bi izgledalo upravljanje stvarnim preduzećem.
Umrežavanje	Da	FBiH i RS		UPC, RARS, ICBL, gradske i regionalne razvojne agencije, BSC i BIT Tuzla, CIP Zenica	Poslovno uvezivanje sa subjektima zainteresovanim za ulaganje u poslovnu ideju, razmjenu ideja i sl.
Poslovni anđeli i seed fondovi	Ne/Da	opštinski, entitetski ili državni nivo		ICBL	Privatni investitori koji ulažu svoj kapital u inovativne firme koje su u ranoj fazi razvoja. U BiH je mreža poslovnih anđela uspostavljena u aprilu 2012, ICBL je punopravni član Evropske mreže poslovnih anđela.

Takmičenja poslovnih ideja	Da/Ne	na nivou BiH	UPC, RARS, ICBL, Federalno ministarstvo preduzetništva, nevladin sektor i dr.	Osnovni ciljevi takmičenja su razvoj preduzetničkog duha među studentima, te motivisanje i pospješivanje studenata da novčane nagrade ulože u registraciju i pokretanje biznisa.
-----------------------------------	-------	--------------	---	--

Ko su poslovni anđeli?

U mnogim državama svijeta postoji praksa tzv. biznis ili poslovnih anđela. Termin potiče iz SAD-a, te označava privatne investitore koji ulažu svoj kapital u inovativne firme koje su u ranoj fazi razvoja. Za uloženi novac investitori najčešće dobijaju procenat u vlasništvu firme, ili dio profita ostvarenog od određenog projekta.

Ovakav vid podrške mladim preduzećima je najzastupljeniji u SAD-u gdje postoji približno 300 hiljada poslovnih anđela koji na godišnjem nivou investiraju i do 20 milijardi evra (izvor: <http://www.poslovneidejemagazin.com>) Najčešće se ulaže u IT sektor, internet servise, multNazivdiju i sl.

U Hrvatskoj (<http://www.crane.hr>) i Srbiji (<http://www.sban.eu>) djeluju mreže preduzetničkih anđela koje uvezuju uspješne, ili pojedince sa kapitalom, sa osobama koje imaju dobru poslovnu ideju. Često se saradnja zasniva i na pružanju savjeta ili nekom vidu logističke podrške.

ICBL je u aprilu 2012. godine organizovao prvo investiciono veče za okupljanje "Poslovnih anđela". Značajniji rezultati ove inicijative se očekuju u budućnosti.

Ukoliko se posmatra dostupnost programa podrške po fazama razvoja jednog preduzetničkog ciklusa, može se uočiti da najviše dostupnih programa podrške postoji u drugoj fazi – fazi registracije. Ti programsi se odnose na razne savjetodavne usluge, treninge, obuke i sl. gdje je više institucija širom Bosne i Hercegovine uključeno u implementaciju

Primjetno je i postojanje specijalizovanih ustanova, poput poslovnih inkubatora u više lokalnih zajednica u BiH (ukupno 15 poslovnih inkubatora u cijeloj državi) koje na jednom mjestu pružaju više vrsta usluga. Ipak, njihov broj i domet je jako ograničen, s obzirom da nekolicina postojećih poslovnih centara ne može opslužiti sve potencijalne korisnike širom zemlje.

Treća faza – nakon registracije preduzeća

Nakon što preduzetnici registruju svoj biznis i krenu sa poslovanjem, najčešći problemi sa kojima se susreću je obezbjeđenje izvora finansiranja za potrebne investicije, finansiranje tekućih troškova poslovanja, pozicioniranje proizvoda i usluga tržištu i sl. Stoga, u vidove podrške u ovoj fazi ubrajamo različite poreske olakšice, programe finansijske pomoći ali i stručno mentorstvo i savjetodavne usluge za ovu kategoriju preduzetnika.

Vrsta podrške	Postoji?	Institucija	Kratak opis/komentar
Kreditne linije za mlade preduzetnike	Da	IRB FBIH	Namijenjen subjektima koji imaju dovoljne proizvodne kapacitete ili izgrađuju nove, a neophodna su im dodatna obrtna sredstva. Namjena sredstava je da održi ili proširi proizvodnju, stvori radna mjesta i poželjno poveća izvoz.
Kreditne linije za MSP	Da	FMRPO, IRB RS, SERDA, NERDA, komercijalne banke	Krediti za lica koji obavljaju registrovanu djelatnost i imaju namjeru utrošiti sredstva za nabavku osnovnih i obrtnih sredstava.
Garantne linije za MSP	Da	Garantni Fond RS, SERDA, NERDA,	Garanti fondovi imaju za cilj da preduzetnicima pruže neophodni kolateral za pristup kreditnim sredstvima i tNaziv omogućće ulaganje i nabavku osnovnih i obrtnih sredstava za početne poslovne aktivnosti.

Grantovi	Da	FMRPO, ICBL, CIDEA BL, ZZ FBiH, međunarodni projekti	Finansijska podrška inovativnim idejama u cilju njihovog razvoja i plasiranja na tržište.
Poreske olakšice	Ne/Da	RS – umanjenje poreske osnovice po osnovu izvršenih ulaganja u opremu	U RS je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dobit, koji je stupio na snagu 28.6.2012. godine, predviđena stimulacija ulaganja u proizvodnju tako što obveznik koji vrši ulaganja u opremu, postrojenja i nepokretnosti ima pravo na umanjenje poreske osnovice za vrijednost izvršenog ulaganja.
Sufinansiranje zapošljavanje	Da	ZZ FBiH, ZZ RS, YERP Projekat, YEP projekat, REDAH (projekat)	Program sufinansiranja samozapošljavanja mladih osoba do 30 godina starosti.
Bespovratna sredstva	Ne/Da	FMRPO, Nevladin sektor (NVO)	U okviru jednkrotnih projekata, razne NVO nude određene vrste bespovratne pomoći razvoju omladinskog preduzetništva i samozapošljavanja.
Mentorstvo	Da	UPC, RARS, ICBL, SERDA, NERDA, REZ,...	Savjetodavne usluge o načinima pozicioniranja i uspješnog upravljanja preduzećem nakon njegove formalne registracije
Promocija	Da	UPC, RARS, ICBL, REZ, REDAH, RDA SZ	Medijsko i drugo predstavljanje mladog preduzeća.

Analiza vidova podrške u ovoj fazi pokazuje da su mehanizmi pomoći onim preduzetnicima koji su već registrovali biznis i nastupili na tržištu dosta ograničeni. To se u prvom redu odnosi na programe finansijske podrške čiji uslovi nisu dovoljno prilagođeni potrebama početnika u biznisu već su definisani prema zajedničkim, opštim kriterijima za sva mala i srednja preduzeća, odnosno, za preduzetnike. U tom smislu potrebno je postojće uslove finansiranja prilagoditi specifičnostima i potrebama mladih preduzetnika u smislu ročnosti i osiguranju potrebnih sredstava obezbjeđenja.

Pored toga, dešava se ponekad i to da dostupni programi finansijske podrške za postojće preduzetnike nisu dovoljno promovisani u javnosti zbog čega mnogi preduzetnici nemaju pravovremenu informaciju o raspoloživosti tih sredstava ili drugih vidova podrške. Koristeći nove IT tehnologije i društvene mreže može se dosta uraditi po ovom pitanju uz relativno mala ulaganja.

Ostali programi koji se tiču (samo)zapošljavanja mladih

Na području BiH postoji i određen broj programa koji se indirektno tiču samozapošljavanja mladih. Primjera radi, u Republici Srpskoj je ZZZRS krajem juna 2012. najavio tender za projekat „Zajedno do posla“⁷ koji bi trebao pružiti podršku zapošljavanju i samozapošljavanju djece poginulih boraca, porodica poginulih i ratnih vojnih invalida Vojske Republike Srpske. Projekat planira obuhvatiti 200 djece poginulih boraca, koja bi bila finansirana u iznosu od po 5.000 KM. Projekat je dobio saglasnost Vlade RS-a, te finansijsku podršku u iznosu od jednog miliona KM, dok ZZZRS finansira projekat sa četiri miliona KM. Projekat treba biti realizovan ove godine.

Pored tog, postoje slični programi nevladinih organizacija koje djeluju u Bosni i Hercegovini. Ovaj dio studije pruža pregled samo nekih od *trenutno aktuelnih* programa NVO i međunarodnih organizacija koje se tiču samozapošljavanja mladih.

Interventni Fond za žensko preduzetništvo

Udruženje „Infohaus“ , Fondacija „Cure“,
podržano od strane Centra Civilnih Inicijativa
<http://www.101razlog.ba/>

Udruženje „Infohaus“ i Fondacija „Cure“ su pokrenule inicijativu pod nazivom „Nećemo karanfil, hoćemo posao“ koja za cilj ima pokretanje Interventnog Fonda za žensko preduzetništvo koje bi jednokratno finansiralo projekte žena namjenjenih njihovom samozapošljavanju. Fond će finansirati minimalno 3 projekta i raditi na zagovaranju javnih politika koje idu u korist samozapošljavanju žena

Youth Employment Project – Projekat zapošljavanja mladih 2008-2014.
<http://www.yep.ba/>

YEP projekat zapošljavanja mladih je finansirana od međunarodnih organizacija, a podržana od strane službi za zapošljavanje i ostalih relevantnih institucija širom BiH. Najznačajnije projektne aktivnosti treba da doprinesu boljoj integraciji mladih u tržište rada. Iako se ovaj projekat direktno ne dotiče teme samozapošljavanja, on ipak nudi određene projektne aktivnosti koje bi mogle biti od koristi preduzetnicima u začetku.

⁷ ZZZRS „Uskoro realizacija projekta „Zajedno do posla „“ 22.06.2012.
http://www.zzzrs.net/index.php/vijest/uskoro_realizacija_projekta_zajedno_do_posla/

„Preduzetništvo žena“ – Gender Centar
Vlade Republike Srpske

Počevši od 2006. godine, Centar je u saradnji sa RARS-om radio na razvoju programa podsticaja za programe samozapošljavanja žena, objavio „Preduzetništvo – praktični vodič“, te organizovao više simulacija pokretanja preduzetništva u saradnji sa UPC-om kao način obilježavanja 18. maja – Svjetskog dana ženskog preduzetništva.

Gender centar periodično nudi grantove, te dijeli informacije ženama o dostupnim projektima za potrebe samozapošljavanja.

Pregled raspoloživih programa podrške mladima: Prednosti, nedostaci i mogućnosti za poboljšanje

Prethodno navedeni programi podrške za samozapošljavanje su osvrst na trenutno dostupne mehanizme podrške, njihove pogodnosti i prilike koje pružaju mladima. Ovaj dio studije će istaći neke od nedostataka trenutnih programa, posebno u određenim fazama pokretanja biznisa – od razvoja ideja do ulaska na tržište i poslovanje.

Suštinski problem svih trenutno dostupnih programa je da je vrlo malo njih direktno fokusiran na mlade. U tom smislu može se konstatovati sljedeće:

- Vrlo je ograničen broj institucija koje direktno rade na pružanju podrške samozapošljavanju mladih. Primjeri poput UPC-a ili ICBL u Banjaluci, BiT centra, Biznis start-up centri u Tuzli ili Zenici su jedne od rijetkih ustanova ove vrste.
- Većina postojećih programa se dotiču problema zapošljavanja ili pokretanja malih i srednjih preduzeća gdje su mladi samo jedna od interesnih grupa. To znači da se mladi za određene povlastice moraju boriti sa potencijalno iskusnijim pojedincima i preduzetnicima
- Iako postoje kreditne linije koje služe u svrhu pokretanja malih i srednjih preduzeća, npr. IRB RS-a, one uglavnom nemaju posebne uslove i pogodnosti za mlade kojima je to prva poslovna ideja.
- Premda određeni projekti iz NVO sektora nude priliku za finansijsku podršku i promociju, radi se najčešće o mehanizmima podrške sa ograničenim periodom trajanja.

Ukoliko pak posmatramo dostupnost programa podrške mladima u određenoj fazi pokretanja biznisa – od faze afirmacije preduzetničkog stava, preko faze registracije do same faze poslovanja – primjetićemo značajan debalans.

Najviše dostupnih programa podrške postoji u fazi pokretanja poslovanja, dok obrazovni sistem ne radi mnogo na afirmaciji preduzetničkog stava, niti postoji dovoljno podrške nakon što preduzeće izađe na tržište. Za podsticanje preduzetničkog duha među mladim ljudima je ponekad vrlo bitno imati uspješnu priču „iz komšiluka“, tj. predstaviti im preduzeće iz BiH koje su pokrenuli mladi ljudi a koje rentabilno posluje. NaNaziv, u sredini poput BiH gdje ne postoji duga tradicija samozapošljavanja i gdje obrazovni sistem stvara nestimulativnu atmosferu za preduzetnike, jako je bitno isticati uspjehe. Na ovaj način se mladi mogu motivisati da isprobaju svoju preduzetničku sreću i doprinesu dugoročnom cilju razvoja preduzetničkog duha. Može se reći da uslijed nedovoljno razvijene preduzetničke kulture i zapostavljenosti preduzetništva u obrazovnom sistemu, kod mladih se javlja manjak dobrih poslovnih ideja, znanja i preduzetničkih vještina, a tamo gdje i postoji određena preduzetnička inicijativa mladi nailaze na prepreke kao što su ograničen pristup početnom kapitalu i nestimulativno poslovno okruženje.

Kada je u pitanju podrška početnicima u biznisu kroz programe (su)finansiranja, može se reći da isti nisu dizajnirani u skladu sa realnim potrebama zainteresovanih. Za mlade preduzetnike snižena kamatna stopa na kreditna sredstva ne predstavlja posebno olakšavajuću okolnost u uslovima kada se od njih traže puna sredstva obezbjeđenja kao što hipoteka ili žiranti. Pri tome, iako osnovane, institucije kreditno-garantnih fondova još uvijek nisu zaživjele u punom jeku na svim područjima u Bosni i Hercegovini a otežavajuću okolnost za mlade predstavlja i činjenica da se za dobijanje, ionako ograničenih sredstava, moraju takmičiti sa iskusnijim preduzetnicima, vlasnicima malih i srednjih preduzeća koji već imaju određeno iskustvo u biznisu.

Poslovno okruženje u BiH i samozapošljavanje – prilike za unapređenje!

Iako je samozapošljavanje u razvijenim ekonomijama sve češće prvi izbor mladih na put do prvog zaposlenja, u Bosni i Hercegovini mnogi mladi ljudi koji pokažu interes za pokretanjem vlastitog preduzeća bivaju obeshrabreni brojem procedura i novčanim izdacima neophodnih za registraciju preduzeća.

Prema izvještaju *“Doing Business” (Poslovati)* Svjetske banke za 2012. godinu, BiH ne kotira dobro ni u regionalnim a ni u svjetskim okvirima kada je riječ o uslovima za pokretanje vlastitog biznisa. Izvještaj Svjetske banke inače svake godine mjeri i prati promjene u deset oblasti od značaja za pokretanje malih i srednjih preduzeća širom svijeta. Te oblasti su: *osnivanje preduzeća, građevinske dozvole, dobijanje električne energije, registracija preduzeća,*

moгуćnost dobijanja kredita, zaštita ulagača, plaćanje poreza, uslovi za prekogranično poslovanje, izvršavanje ugovora i mogućnost naplate duga.

Ovih deset indikatora se porede širom 183 svjetske ekonomije, a za BiH su svakako najinteresantije 24 ekonomije u istočnoj Evropi.

BiH je u 2012. godini rangirana kao 125. zemlja u svijetu po pogodnostima za poslovanje od ukupno 183 posmatrane svjetske ekonomije. Kada se posmatra regionalno, tj. u području Istočne Evrope prosječna pozicija je 77. Ispred BiH su po lakoći poslovanja Grčka (100.), Albanija (82.), Rumunija (72.), Češka Republika (64.), Crna Gora (56.) dok je BJR Makedonija na 22. mjestu po lakoći poslovanja na svjetskom nivou.

Podaci o troškovima, broju dana i procedura za pokretanje preduzeća, BiH je rangirana kao 162. država u svijetu, što je čini jednom od zemalja sa najkomplicvanijom procedurom za pokretanje biznisa.

Na primjer, u drugim zemljama istočne Evrope za iste procedure je potrebno i manje vremena i novca. Stoga, Češka Republika se nalazi na 138. poziciji, Grčka (135.), Rumunija (63.), Albanija (61.), Crna Gora (47.), dok je BJR Makedonija čak na 6. svjetskom mjestu sudeći po lakoći pokretanja preduzeća.

Ipak bitno je znati da je BJR Makedonija jedna od zemalja sa najvišom stopom nezaposlenosti mladih u svijetu. Procjene Međunarodne organizacije rada (*International Labor Organization*) govore o 53.7% nezaposlenih mladih ljudi.⁸Ovaj podatak govori da je lakoća pokretanja preduzeća važan uslov za promociju preduzetništva među populacijom mladih, ali ne jedini ili najvažniji. Za uspješno smanjenje nezaposlenosti bitan je sinhronizovan rad i na unapređenju poslovnog ambijenta li i na izgradnji preduzetničke kulture.

Ukoliko poredimo BiH i BJR Makedoniju brojke najjasnije oslikavaju stanje stvari u ove dve ekonomije. Dok u BiH za pokretanje preduzeća treba proći prosječno 12 različitih procedura, koje traju minimalno 40 radnih dana i koštaju između 500 i 3.500 KM, u BJR Makedoniji za pokretanje preduzeća treba ispoštovati svega 3 procedure i u roku od 3 dana možete imati svoje vlastito preduzeće.

Stoga i ne čudi što se u izvještaju Global Entrepreneurship Monitora (Svjetski monitoring preduzetništva)⁹ o preduzetničkim stavovima u BiH u 2011. godini navodi da se svega **7.4% mladih od 18 do 24 godine nalazi u grupi nastajućih preduzetnika ili vlasnika novih preduzeća.** U istoj grupi se nalazi tek 11.6% mladih starosti od 25 do 34 godine

⁸ "Youth employment should be a national priority in the former Yugoslav Republic of Macedonia" *International Labor Organization*, 29.03.2012. http://www.ilo.org/budapest/information-resources/press-releases/WCMS_177326/lang-en/index.htm

⁹ Cjelokupan izvještaj dostupan na www.gemconsortium.org

**Kako je
poslovati u EU?**

U 2011. godini u zemljama EU, u prosjeku je bilo potrebno 6 i po dana i 397 eura za pokretanje biznisa. Kontinuirano smanjenje procedura neophodnih za pokretanje preduzeća je dugoročni cilj EU zarad podrške razvoju malih i srednjih preduzeća.

Slovenija je jedna od najnaprednijih zemalja EU kada je u pitanju lakoća poslovanja i pokretanja biznisa. Uz podršku EU, slovenačke vlasti su pokrenule Državni portal za preduzeća i preduzetnike – e-VEM – (<http://evem.gov.si/evem/en/home.evem>) koji na jednom mjestu daje mogućnost unosa u (ili brisanje kompanije) u poslovni i sudski registar, popunjavanje poreskih listova, dobijanje svih neophodnih dozvola za registraciju, registrovanje članova porodice za zdravstveno osiguranje, traženje povrata poreza i sl. U Sloveniji su neophodna tri dana za pokretanje preduzeća, dok troškova za registraciju nema, tj. registracija preduzeća je besplatna. Ovakvi uslovi za preduzetnike, čine Sloveniju jednim od EU liderom u ovom području.

Cjelokupan izvještaj je moguće naći na <http://www.doingbusiness.org>

Istraživanje percepcije učesnika programa "Imam ideju" o preduzetništvu/poduzetništvu

U okviru projekta "Studentsko preduzetništvo/poduzetništvo" tokom maja i juna mjeseca 2012. godine provedeno je kratko on-line istraživanje među učesnicima programa "Imam ideju" o njihovoj percepciji preduzetništva. Ovo istraživanje je prije svega imalo za cilj utvrditi koji su razlozi zbog koji su se studenti prijavili za učešće u ovom programu te ispitati njihove stavove o preduzetništvu i pokretanju vlastitig biznisa uopšte. Ovdje je važno napomenuti da je u istraživanju učestvovalo 60 studenata sa univerziteta u Sarajevu, Banja Luci i Mostaru koji, na neki način, već imaju pozitivan stav o preduzetništvu obzirom da su se prethodno prijavili za učešće u programu "Imam ideju" u okviru kojeg su željeli razviti vlastitu poslovnu ideju u biznis plan i konkurisati za neku od nagrada.

U narednom tekstu navedeni su rezultati istraživanja sa kometatrima dobijenih odgovora.

1. MOLIMO RANGIRAJTE VAŠE MOTIVE ZA UČEŠĆE U PROGRAMU "IMAM IDEJU"

Objašnjenje: 1 – važan motiv; 4 – nevažan motiv

	1	2	3	4	Rating Average	Response Count
Novčana nagrada	25.4% (15)	22.0% (13)	45.8% (27)	6.8% (4)	2.34	59
Sticanje znanja i iskustva	45.0% (27)	30.0% (18)	15.0% (9)	10.0% (6)	1.90	60
Želja da testirate sebe i svoju poslovnu ideju	23.3% (14)	40.0% (24)	30.0% (18)	6.7% (4)	2.20	60
Vaše kolege studenti su se prijavili pa ste htjeli i vi	6.7% (4)	8.3% (5)	10.0% (6)	75.0% (45)	3.53	60

Rezultati ankete pokazuju da je sticanje preduzeničkog znanja i iskustva za 45% ispitanika bio najvažniji pokretački motiv za učešće u programu "Imam ideju". Pored toga, mladi su željeli da kroz program "Imam ideju" testiraju sebe i svoju poslovnu ideju dok je novčana nagrada kao razlog za učešće u programu navedena tek na trećem mjestu.

2. MOLIMO RANGIRAJTE RAZLOGE ZBOG KOJIH SE MLADI, PO VAŠEM MIŠLJENJU, NE ODLUČUJU ZA POKRETANJE VLASITOG BIZNISA

Objašnjenje: 1 – važan razlog; 7 – nevažan razlog

	1	2	3	4	5	6	7	Rating Average	Response Count
Nedostatak novca	37.9% (22)	24.1% (14)	10.3% (6)	8.6% (5)	5.2% (3)	10.3% (6)	3.4% (2)	2.64	58
Nedostatak dobre poslovne ideje	13.8% (8)	25.9% (15)	17.2% (10)	22.4% (13)	12.1% (7)	6.9% (4)	1.7% (1)	3.21	58
Strah od neuspjeha	10.3% (6)	25.9% (15)	22.4% (13)	24.1% (14)	13.8% (8)	0.0% (0)	3.4% (2)	3.19	58
Administrativne prepreke za registraciju biznisa	6.9% (4)	12.1% (7)	19.0% (11)	20.7% (12)	31.0% (18)	10.3% (6)	0.0% (0)	3.88	58
Loše poslovno okruženje	8.8% (5)	5.3% (3)	8.8% (5)	14.0% (8)	29.8% (17)	28.1% (16)	5.3% (3)	4.56	57
Ne vide se u preduzetništvu/ poduzetništvu, žele svoju karijeru razvijati u drugom pravcu	13.8% (8)	5.2% (3)	20.7% (12)	10.3% (6)	8.6% (5)	41.4% (24)	0.0% (0)	4.19	58
Drugo	8.6% (5)	1.7% (1)	1.7% (1)	0.0% (0)	0.0% (0)	3.4% (2)	84.5% (49)	6.29	58

Odgovori studenata na ovo pitanja pokazuju da su, pored nedostatka novca, važni razlozi za nepokretanje posla među mladima nedostatak dobre poslovne ideje kao i generalna nezainteresovanost za preduzetništvo. Ovi odgovori studenata samo potvrđuju nalaze iz studije da je potrebno snažnije djelovati na afirmaciji preduzetničkog stava i promociji preduzetništva među mladima.

3. MOLIMO RANGIRAJTE ŠTA JE, PO VAŠEM MIŠLJENJU, NAJVAŽNIJE IMATI ZA USPJEH U BIZNISU:

Objašnjenje: 1 – važan faktor uspjeha; 6 – nevažan faktor uspjeha

	1	2	3	4	5	6	Rating Average	Response Count
Znanje, stručnost i odgovoran pristup poslu	41.1% (23)	21.4% (12)	17.9% (10)	10.7% (6)	5.4% (3)	3.6% (2)	2.29	56
Dobar tim	10.7% (6)	25.0% (14)	30.4% (17)	19.6% (11)	14.3% (8)	0.0% (0)	3.02	56
Veze i poznanstva	10.9% (6)	12.7% (7)	16.4% (9)	23.6% (13)	36.4% (20)	0.0% (0)	3.62	55
Vlastiti kapital	3.6% (2)	16.1% (9)	17.9% (10)	32.1% (18)	26.8% (15)	3.6% (2)	3.73	56
Dobru poslovnu ideju	25.0% (14)	25.0% (14)	16.1% (9)	12.5% (7)	12.5% (7)	8.9% (5)	2.89	56
Drugo	8.9% (5)	0.0% (0)	1.8% (1)	1.8% (1)	5.4% (3)	82.1% (46)	5.41	56

Na osnovu odgovora na ovo pitanje, studenti smatraju da je za uspjeh u poslu najvažnije imati znanje, stručnost i odgovoran pristup posluu te dobar tim. Interesantno je da je vlastiti kapital, po mišljenju studenata, tek na petom mjestu po važnosti, iza poslovne ideje.

4. POSTOJI LI USPJEŠAN PODUZETNIK/PREDUZETNIK IZ VAŠEG NEPOSREDNOG OKRUŽENJA NA KOJEG BISTE SE ŽELJELI UGLEDATI?

		Response Percent	Response Count
Da, postoji više njih		69.5%	41
Postoji samo jedan		6.8%	4
Ne mogu se sjetiti		13.6%	8
Ne, ne postoji		10.2%	6

Rezultati odgovora na ovo pitanje pokazuju da više od 75% studenata poznaje bar jednog uspješnog preduzetnika iz svog okruženja dok za 10% takva osoba u njihovom okruženju ne postoji.

5. KOJI JE, PO VAŠEM MIŠLJENJU, NAJVAŽNIJI OBLIK PODRŠKE POČETNICIMA U BIZNISU?

		Response Percent	Response Count
Podrška za prevazilaženje administrativnih i kancelarijskih troškova		10.2%	6
Savjetodavna podrška (računovodstveno, poresko, pravno i drugo savjetovanje)		16.9%	10
Pristup tržištu		16.9%	10
Mogućnost partnerstva sa osobama koje posjeduju potreban kapital i znanje		40.7%	24
Pristup kreditnim sredstvima za realizaciju neophodnih investicija		15.3%	9

Konačno, odgovori na ovo pitanje pokazuju da je za mlade preduzetnike na početku poslovne karijere najvažnija mogućnost partnerstva sa osobama koje posjeduju potreban kapital i znanje (40,7%) što je oblik podrške koji se najčešće pruža od tzv business angels ili kroz različite tzv „seed“ fondove. Nažalost, pokušaji da se obezbijede i ovakvi vidovi podrške za mlade preduzetnike u Bosni i Hercegovini su tek u pojoju.

Zaključci i preporuke

Na bazi nalaza ove studije, uključujući anketu prevodenu među studentima učesnicima programa „Imam ideju“ i pregleda praksi u drugim zemljama, identifikovane su sljedeće preporuke:

- i. **U obrazovnim sistemima FBiH i RS uvesti promjene koje će omogućiti mladima da na vrijeme razviju svoje preduzetničke vještine.** To se posebno odnosi na osnovno i srednje obrazovanje gdje trenutno ne postoji razvijen sistemski pristup ovom pitanju. Na primjeru iz Crne Gore možemo naučiti kako se dobar omjer praktične i teorijske nastave može prilagoditi svakom uzrastu. Kroz kreativan rad sa učenicima razvija se samopouzdanje, uči se osnovnim vrijednostima preduzetništva, te pruža bolji uvid u prilike koje se nude samozaposlenim. Što je najbitnije, razbija se strah od propale investicije koji je jedna od osnovnih prepreka za razvoj preduzetništva. Zarad dugoročnog pozitivnog razvoja preduzetničkog duha među mladim generacijama neophodno je prilagoditi sve obrazovne cikluse tako da podstiču nezavisnost i kreativnost u učenju. Pored ovoga, poželjno je napomenuti da ovakav vid učenja podržava razvoj đачkih talenata, koji u budućnosti mogu postati samoodrživ biznis i prilika za stvaranje dugoročnog zaposlenja.
- ii. **Značajno pojednostavniti i pojeftiniti proces registracije svih pravnih oblika poslovne djelatnosti.** Činjenica da je BiH rangirana na 162. mjestu po troškovima i komplikovanosti procedura za pokretanje preduzeća ukazuje na svu ozbiljnost ovog problema i potrebnu za hitnim djelovanjem, još više u situaciji nepovoljnog ekonomskog okruženja. Gotovo sve međunarodne institucije, uključujući Evropsku uniju, Međunarodni monetarni fond i Svjetsku banku, su više puta naglašavale neophodnost poboljšanja poslovnog okruženja u BiH. U skladu s tim, dosadašnje aktivnosti domaćih institucija u ovoj oblasti su najvećim dijelom bile posljedica stranih projekata (npr. „Giljotina propisa“, „Procjena uticaja propisa“), koji su donijeli poboljšanja pojedinih procedura ali nisu rezultovali potrebnim sveobuhvatnim napretkom. Ovdje se takođe može dosta naučiti iz primjera drugih zemalja, npr. Slovenije, u kojoj su neophodna tri dana za pokretanje preduzeća, dok je registracija preduzeća besplatna.
- iii. **Kroz inicijativu koja će koordinisati aktivnosti domaćih institucija razviti nedostajuću sistemsku podršku novonastalim preduzećima pokrenutim neposredno nakon njihovog stupanja na tržište.** Dosadašnji nekoordinisani pristup domaćih institucija je rezultovao koncentracijom najvećeg broja mjera podrške preduzetnicima u fazi prije registracije poslovnog subjekta, dok raspoloživost podrške u narednim fazama razvoja preduzeća naglo opada. Pored toga, postojeći programi

podrške različitih institucija su se često preklapali po obliku i ciljnim grupama zbog nedostatka koordinacije. Zbog toga je neophodno razviti sveobuhvatni sistem podrške razvoju preduzetništva, koji će se sastojati od mjera koj su međusobno kompatibilne i koje pokrivaju i fazu nakon registracije poslovnog subjekta. Ove mjere bi trebale biti dizajnirane na način da pružaju posebna olakšanja i stimulanse mladim preduzetnicima.

- iv. **Podržati razvoj mreže „poslovnih anđela“ kao jednog od uspješnih modela povezivanja novih poslovnih ideja sa investicionim kapitalom i stručnom podrškom.** „Poslovni anđeli“ predstavljaju privatne investitore koji ulažu svoj kapital u inovativne firme koje su u ranoj fazi razvoja, ali pored toga obezbijavaju i savjetodavnu i druge oblike podrške (npr. povezivanje sa drugim investitorima, tržištima itd.) Ovaj vid podrške mladim preduzećima je najzastupljeniji u SAD-u gdje postoji približno 300 hiljada poslovnih anđela koji na godišnjem nivou investiraju i do 20 milijardi evra. Jedan od prvih koraka u BiH jeste osnivanje Mreže poslovnih anđela Inovacionog centra Banja Luka.
- v. **Kreirati finansijske mjere u javnom sektoru koje su direktno fokusirane na podršku mladim novoregistrovanim preduzetnicima.** Mjere finansijske podrške preduzećima nakon njihovog stupanja na tržište je ograničeno i nepovoljno. Ovo se naročito ogleda u slaboj dostupnosti programa finansijske podrške mladim preduzećima. Dodatnu prepreku predstavlja i činjenica da i postojeće mjere, npr. kreditne linije i garantni fondovi, nisu direktno namijenjena mladim preduzetnicima, što svakako predstavlja još jednu otežavajuću okolnost za dobijanje početnog kapitala mladim ljudima koji po prvi put izlaze na tržište.
- vi. **O snažiti promovisanje pozitivnih primjera uspješnih mladih preduzetnika među mladima u BiH.** „Škola za poslovne ideje“, koja se trenutno provodi na Univerzitetu u Sarajevu, Univerzitetu u Banjoj Luci i Univerzitetu u Mostaru, je omogućila studentima učesnicima da se upoznaju sa uspješnim iskustvima iz prve ruke – kroz prezentacije mladih preduzetnika iz BiH koji su sa studentima podijelili svoje interesantne priče o vlastitom putu od poslovne ideje do uspješnog biznisa. Reakcije učesnika na navedene prezentacije su bile izuzetno pozitivne i sami studenti su ocijenili ovaj dio programa kao jedan od najinteresantnijih. Očigledno je da generalno postoji potreba za snažnijom promocijom uspješnog preduzetništva među mladima u BiH, te da ovakvi primjeri mogu uticati na njihove stavove, samopouzdanje i odluke o vlastitoj poslovnoj budućnosti.

Annex – Pregled institucija i organizacija koje podržavaju (samo)zapošljavanje mladih

U ovom dijelu studije se nalaze detaljni podaci i informacije o institucijama koje pružaju podršku (samo)zapošljavanju mladih, kao i određeni programi organizacija civilnog društva koji mogu biti od koristi mladima preduzetnicima.

Republika Srpska

1. Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća (RARS)

<http://www.rars-msp.org>

RARS je počeo sa radom krajem 2004. godine u skladu sa Zakonom o podsticanju malih i srednjih preduzeća, finansira se iz budžeta vlade RS-a, te radi na povećanju učešća malih i srednjih preduzeća u ukupnoj privredi RS-a.

Naziv usluge	Opis usluge	Vrste podrške
Program za razvoj preduzetništva	Program je namijenjen potencijalnim preduzetnicima kojima se pruža pristup kreditnim linijama IRB-a te niz neophodnih obuka za uspješno pokretanje MSP. Program poseban akcenat stavlja na mlade ljude, starosti do 35 godina, koji su nezaposleni a koji bi dostupne profesionalne obuke, savjete i olakšan pristup finansijama mogli iskoristiti kako bi svoju ideju pretvorili u rentabilan posao.	<ul style="list-style-type: none">- Savjetodavna pomoć prilikom kreiranja poslovne ideje- Institucionalna podrška kroz resurse RARS-a- Obuka i edukacije iz oblasti poslovanja, upravljanja i pozicioniranja MSP- Sugerisanje dostupnih finasijskih sredstava- Uvezivanje sa poslovnim subjektima
Poslovni vrt	Poslovni vrt u teži podržati potencijalne preduzetnike koji imaju ostvarive poslovne ideje i preduzeća sa razvojnim planovima.	<ul style="list-style-type: none">- Prostorije za rad i razvijanje preduzeća do faze kada može samostalno nastupiti na tržištu- Mogućnost olakšanog kontaktiranja sa investitorima i donatorima iz regije- Bolje izgleda za stvaranje održivog poslovanja zbog dostupnosti informacija i predstavljanja dobrih praksi- Savjetodavne usluge

		<p>neophodne za svako MSP</p> <ul style="list-style-type: none"> - Posebe programe za nezaposlene žene, te potencijalne preduzetnike iz ruralnih područja
Tv emisija „Naš biznis“	Tv emisija „Naš biznis“ predstavlja određenu vrstu šoa realnosti koji nastoji pružiti priliku ljudima sa poslovnom idejom da se takmiče i usavrše svoje poslovanje.	<p>Prednosti ove vrste šoa su sljedeće:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Promocija poslovne ideje još u toku emisije - Upoznavanje šire publike o mogućnostima razvoja MSP, izazovima i mogućnostima - Upoznavanje zainteresovanih pojedinaca o mogućnostima za pokretanje vlastitog biznisa - Nagrade
Program „Prilika plus“	Ovaj program pospješuje razvoj i uvođenje inovacija u sektor neformalnog obrazovanja.	<ul style="list-style-type: none"> - Nadograđivanju formalnog obrazovanja vještinama neophodnim za uspjeh na tržištu rada - Pružaoci usluga i agencije za zapošljavanje stručno savjetuju sve klijene - Kreiranje pozitivnog okruženja na tržištu rada i pospješivanje obrazovne politike

Pored gore navedenih projekata i programa koji se mogu iskoristiti u svrhe (samo)zapošljavanja mladih, RARS je u dosadašnjem radu realizovao i realizuje i druge projekte poput Globalna sedmica preduzetništva (<http://www.unleashingideas.org/>), konsultantske usluge, te mnogobrojne obuke za mlade preduzetnike o kojima se više informacija može dobiti na zvaničnim stranicama RARS-a.

2. Univerzitetski preduzetnički centar (UPC) <http://upc.unibl.org/>

UPC je uspostavljen krajem 2009. godine kao organizaciona jedinica Univerziteta u Banjoj Luci koja teži da svojim aktivnostima unaprijedi kapacitete privrednih subjekata i studenata, te da doprinese ekonomskom i socijalnom razvoju zajednice kroz simulaciju preduzetništva, inovacija i razvoja preduzeća.

Naziv usluge	Opis usluge	Vrste usluga
Preduzetnički klub	Klub predstavlja mjesto susreta mladih preduzetnika i studenata koji bi to željeli postati. U Klubu svi zainteresovani mogu doći do više informacija, razmijeniti svoje ideje, ili pak raditi na razradi postojećih preduzetničkih ideja uz saradnju sa stručnim licima.	Preduzetnički klub UPC-a nudi: <ul style="list-style-type: none"> • Obuke i obrazovanje za preduzetništvo • Informisanje • Mentorstvo • Savjetovanje • Umrežavanje sa poslodavcima i drugim preduzetnicima • Organizacija praksi za preduzetnike
Poslovni inkubator	Poslovni inkubator u širem smislu predstavlja prostor u kojem svoj biznis započinju potencijalni preduzetnici ili svoj biznis nastavljaju jako mlada MSP do 6 mjeseci.	Poslovni inkubator pri UPC-u nudi: <ul style="list-style-type: none"> • Usluge smještaja preduzeća • Podrška pri registraciji kompanije, te pripremi prototipa ili specifikacije proizvoda ili usluge • Operativnu podršku • Savjetodavne usluge (marketing, finansiranje, pravno savjetovanje, zaštita intelektualne svojine, poslovno savjetovanje itd.) • Promocija i umrežavanje • Pomoć pri pronalaženju finansijskih sredstava
Poslovni vrt	Poslovni vrt je program posebno namjenjen studentima koji dolaze iz manje razvijenih sredina, a žele pokrenuti biznis nakon završetka studija u svojoj sredini. Glavni korisnici Vrta su mladi iz ruralnih sredina, 18-30 godina koji su ili: <ul style="list-style-type: none"> • Potencijalni preduzetnici – mladi ljudi koji imaju potencijal postati preduzetnici, ali nemaju dovoljno znanja i vještina te ih je neophodno ohrabriti na tom putu. 	Zavisno od kategorije, Vrt pruža razne usluge. <i>Za potencijalne preduzetnike:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Mogućnost korištenja prostorija, biblioteka, opreme za prezentacije te kancelarijske opreme • Programske aktivnosti poput mentorstva, obuka, infomacija, info dana itd. • Predinkubacija – Set

	<ul style="list-style-type: none"> • Aktivni preduzetnici – mladi ljudi koji imaju specifičnu poslovnu ideju i žele je realizovati, te im je potrebna pomoć i podrška u ovom procesu. 	<p>usluga neophodnih do trenutka registracije preduzeća, počevši od obuke i savjetovanja do pripreme poslovnog plana i prototipa, pa sve do pomoći prilikom registracije preduzeća.</p> <p><i>Za aktivne preduzetnike:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Virtuelni inkubator – predstavlja kontinuiranu podršku mladima kroz dodatne savjetodavne usluge, poslovne obuke, promocije, umrežavanja te olakšan pristup bitnim informacijama poput pronalaženja finansijskih sredstava.
--	--	---

Takođe, UPC organizuje na godišnjem nivou i takmičenje za najbolju poslovnu ideju i poslovni plan. Osnovni ciljevi takmičenja su razvoj preduzetničkog duha među studentima, te motivisanje i pospješivanje studenata da misle kreativno i smisle poslovne ideje koje bi kasnije mogli pretvoriti u stvaran biznis. Na prethodnom takmičenju, u 2011. godini, nagrade su bile: 1500, 1000 i 500 KM uz stručnu pomoć mentora.

3. **Inovacioni Centar Banja Luka (ICBL)** <http://www.icbl.ba>

IC je osnovan 2010. godine kao kombinovani centar za podršku i razvoj preduzetništva u RS čiju osovinu čine Poslovni inkubator i Trening Centar koji na jedinstven način pružaju svu neophodnu podršku preduzetnicima koji imaju tek početnu ideju, a žele napraviti od toga samoodrživi biznis.

Za boravak u ICBL-u se mogu prijaviti punoljetni građani BiH i iz inostranstva koji imaju inovativnu, ili ideju zasnovanu na znanju, te žele pokrenuti biznis. Proces aplikacije se sastoji iz četiri faze, a u posljednjoj fazi Komisija za odabir stanara bira kvalitetne poslovne ideje i smješta ih u Centar.

Naziv usluge	Opis usluge	Vrste usluga/pomoći
Poslovni inkubator	Inkubator je namijenjen za MSP koja su u ranoj fazi razvoja, u fazi opstanka ili proširenja svojih poslovnih djelatnosti.	<ul style="list-style-type: none"> - Boravka u inkubatoru - Operativna podrška - Savjetodavne usluge - Usluge sa dodatnom vrijednosti - Postdiplomske usluge
Trening Centar	Trening centar nudi kurseve za obuku, kurseve jezika, nerformalne kurseve te radionice iz oblasti poslovanja, računarstva IT-a te apliciranja ka fondovima EU..	Vrste usluga koje se nude u Trening Centru su: <ul style="list-style-type: none"> - Poslovne vještine - Računarske aplikacije - Informatički inženjering - EU fondovi
Grantovi	Namjenjeni kao podrška inovativnim idejama u cilju njihovog osnaživanja i plasiranje na tržište.	U iznosu od 5 000 KM, te besplatne konsultantske usluge u vrijednosti od 5 000 KM u prvoj godini poslovanja.

Posebne pogodnosti uživaju studenti Univerziteta u Banjoj Luci i Istočnom Sarajevu, suosnivača i partnera ICBL-a, koji mogu jednostavno ostvariti praksu u nekim od preduzeća koja se nalaze u ICBL poslovnim inkubatoru. Pored toga, studentima koji imaju ideju za pokretanje biznisa su na raspolaganju potpuno besplatno apsolutno svi materijalni i nematerijalni resursi ICBL-a.

U ovom trenutku Inovacioni Centar Banja Luka ima 25 stanara. Od tog broja su 13 preduzeća, te 12 timova koji rade na razvoju svojih ideja. S obzirom da se pojedina preduzeća zadrže i do 3 godine u Inovacionom Centru, nije moguće dati prosječan broj preduzeća koja borave u prostorijama. Ipak, za nove stanare uvijek ima mjesta.

4. **Investiciono Razvojna Banka Republike Srpske (IRB)**

www.irbrs.org

IRB podstiče investicije i stimuliše razvoja RS-a kroz šest fondova, uključujući i Fond za razvoj i zapošljavanje koji ima najznačajniju ulogu u vezi sa samozapošljavanjem stanovništva.

Fond za razvoj i zapošljavanje vrši svoje funkcije u okviru razvojnih projekata koji za cilj između ostalog imaju i povećanje zaposlenosti i bolje funkcionisanje tržišta rada u RS-u, podršku mikro, malim i srednjim preduzećima, unapređenjem poljoprivredne proizvodnje te podršku ravnomjernom razvoju.

Vrsta kredita	Opis kreditne linije	Uslovi i iznos kredita
Kreditna lija za početne poslovne aktivnosti – podrška MSP	Kredit je namjenjen preduzetnicima i pravnim licima koji obavljaju registrovanu djelatnost ne duže od tri godine od dana podnošenja zahtjeva za kredit. Namjena kredita je prvenstveno za nabavku osnovnih i obrtnih sredstava.	<ul style="list-style-type: none"> • krediti u iznosu od 5.000 do 50.000 KM • rok otplate 7 godina • grejs period od 12 mjeseci • osnovna kamatna stopa od 5.4% (važeća stopa do 30.09.2012.)

5. **Garantni fond Republike Srpske** **www.garantnifonds.org**

Garantni fond je osnovan 2010. godine zarad pružanja podrške razvoju preduzetništva kroz olakšanje pristupa finansijskim sredstvima, a za samozapošljavanje je najbitnija garantno-kreditna linija za start ap.

Naziv garantno - kreditne linije	Opis garantno – kreditne linije	Uslovi i iznos garancije
Garantno kreditna linija za start ap	Namjenjena za početne poslovne aktivnosti za lica koji obavljaju registrovanu djelatnost u cilju sticanja dobiti ne dužem od 18 mjeseci. Namjena ove linije je da podrži ulaganje i nabavku osnovnih obrtnih sredstava, dok garancija ide posredstvom komercijalnih banaka koje su zaključile ugovor sa Fondom.	<ul style="list-style-type: none"> • Iznos garancije od 3.000 do 40.000 KM • Period otplate do 7 godina • Grejs period do 12 mjeseci • Maksimalna izlazna kamatna stopa 6,9% • premija za rizik 3,2% na iznos garancije

Garantni fond nudi važnu podršku u početnoj fazi objezbjeđivanja početnog kapitala za pokretanje biznisa. Svakako je pohvalan i servis *Kalkulator Garancija* koji orijentaciono izračunava troškove kredita i garancije. Za mlade koji planiraju pokrenuti sopstveni biznis je posebno bitno imati poslovnu ideju koja može da se otplati u bliskoj budućnosti jer Fond naplaćuje premije na izdatu garanciju. Mada je teško predvidjeti da li će se investicija otplatiti, bitno je napomenuti da su premije koje se plaćaju Garantnom Fondu daleko niže od kamata poslovnih banaka.

6. Zavod za zapošljavanje Republike Srpske (ZZZRS) <http://www.zzzrs.net>

ZZZRS je Javna ustanova i ključna institucija RS-a na tržištu rada koja radi na posredovanju pri zapošljavanju lica. Pored svoje osnovne aktivnosti, tj. pružanja pomoći nezaposlenim licima da što prije pronađu posao u skladu sa svojim kvalifikacijama, Zavod takođe u svojstvu partnera radi na određenim programima koji podržavaju zapošljavanje mladih.

ZZZRS nema programe direktne podrške samozapošljavanju mladih, ali dosta pažnje poklanja programima podrške zapošljavanja mladih. Primjer je program „Znanjem do posla“.

Naziv projekta	Opis projekta
Znanjem do posla	Projektom se sufinansiraju zarade 1500 mladih i stručnih lica visoke i više stručne spreme sa evidencije ZZZRS koji nemaju radnog iskustva u svom zanimanju, a koje im je potrebno kao uslov za zasnivanje radnog odnosa, odnosno polaganje pripravnčkog ispita. Od navedenog broja sufinansira se 1350 lica sa VSS, te 150 lica sa VŠS.

Programi podrške samozapošljavanju mladih na lokalnom nivou u Republici Srpskoj

Nekoliko lokalnih zajednica u RS-u kroz gradske ili opštinske razvojne agencije podržavaju određene programe koji vode do samozapošljavanja mladih. S obzirom da ovi programi variraju od zajednice do zajednice u ovom dijelu će se samo taksativno navesti postojeće lokalne razvojne agencije i njihovi kontakt podaci.

Kao poseban primjer će se navesti Gradska razvojna agencija u Banjoj Luci – CIDEA. CIDEA je razvojna agencija grada Banja Luka koja teži pospješivanju i razvoju povoljne privredne klNaziv gdje se poseban fokus stavlja na razvoj MSP, ali ne direktno na samozapošljavanje mladih. U okviru programa podrške ove lokalne agencije dodjeljuju se grantovi u iznosu od 3 000 do 10 000 KM zavisno od djelatnosti, broja zaposlenih, namjene utroška sredstava i sl.

Postojeće razvojne agencije u lokalnim zajednicama RS-a su:

Lokalna zajednica	Kontakt
Gradska razvojna agencija Banja Luka „CIDEA“	Cara Lazara 42, 78000 Banja Luka 051 433 460 Info@cidea.org www.cidea.org
Opštinska agencija za razvoj MSP Modriča	Petra Kočića 4, 74480 Modriča 053 811 372 oarmsp@gmail.com www.armsp.org
Agencija za lokalni razvoj Gradiška – Alorg	Vidovdanska 7, 78400 Gradiška 051 813 165 info@alorg.ba www.alorg.ba
Agencija za privredni razvoj opštine Mrkonjić Grad	Kralja Petra prvog Karađorđevića, 70260 Mrkonjić Grad 050 215 257
Agencija za razvoj MSP – Apis Srbac	11. novembra bb, 78420 Srbac 051 744 040 Apis@teol.net www.apis.rs.ba
Lokalna agencija za razvoj opštine Novi Grad	Petra Kočića 2, 79220 Novi Grad 052 720 690 larng@teol.net
Lokalna agencija za razvoj opštine Kozarska Dubica	Svetosavska 5, 79240 Kozarska Dubica 052 424 010 larkd@kd.elta-kabel.com www.larkd.com
Agencija za razvoj MSP Trebinje	Nemanjina 15, 89000 Trebinje 059 273 280 msptb@teol.net
Agencija za ekonomski razvoj opštine Prijedor – Preda	Aleja Kozarskog odreda bb, 79101 Prijedor 052 241 600 office@preda.rs.ba www.preda.rs.ba
Agencija za razvoj MSP opštine Bijeljina	Trg Kralja Petra prvog Karađorđevića 1, 76300 Bijeljina 055 204 024
Opštinska razvojna agencija Rudo	Vožda Karađorđa Petrovića 37, 73260 Rudo 058 711 155 orarudo@teol.net
Agencija za razvoj MSP opštine Doboj	Nemanjina 20, 74000 Doboj

	053 206 851 agencijadoboj@gmail.com
Razvojna agencija opštine Čelinac	Prvog Krajiškog proleterskog bataljona, 78240 Čelinac 051 555 315 Razvojna.agencija.celinac@blic.net
Agencija za razvoj MSP opštine Ugljevik – Ugra	Trg Draže Mihajlovića bb, 76330 Ugljevik 055 772 237 ugramsp@gmail.com www.ugramsp.biz
Lokalna razvojna agencija Šipovo – „Šipovo projekt“	Gavrila Principa bb, 78364 Šipovo 050 372 210 sipovoprojekt@gmail.com
Agencija za razvoj opština Istočne Hercegovine – Bileća	Zavodška 2, 89230 059 372 036 arih@teol.net

Federacija BiH

1. Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta www.fmrpo.gov.ba

Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta u svoje nadležnosti ubraja razne vrste podrške razvoja MSP a od posebnog interesa za mlade su grantovi i kreditna sredstva plasirana posredstvom IRB-a FBiH.

Vrsta pomoći	Opis	Uslovi
Grantovi i kreditna sredstva (poticaj poduzetništvu mladih)	Namijenjen subjektima male privrede koji imaju dovoljne proizvodne kapacitete ili izgrađuju nove, a neophodna su im dodatna obrtna sredstva. Namjena sredstava je da održi ili proširi proizvodnju, stvori radna mjesta i poželjno poveća izvoz.	<ul style="list-style-type: none">• otplata do 7 godina na račun JRT Proračuna FBiH• grejs period od 2 godine• kamatna stopa od 1,5% na godišnjem nivou• kredit se plasira putem IRB-a FBiH

FMRPO pored projekata koji pružaju podršku preduzetništvu mladih, koja je ove godine iznosila 200.000 KM, finansiraju i ostala područja (samo)zapošljavanja. Posebno se ističu podsticaji preduzetništvu žena, inovativnim pojedincima kao i razvoju tradicionalnih i starih zanata.

Takođe, FMRPO pruža podršku kroz subvencionisanje kamata na preduzetničke kredite, finansiranje preduzetničkih sajмова, takmičenja, organizovanja i sl. Od posebnog interesima studentima ili učenicima koji se bave starim zanatima, a žele od toga napraviti biznis u budućnosti, je i mogućnost primanja mjesečne stipendije u toku školovanja.

2. Federalni zavod za zapošljavanje (FZZ) www.fzzz.ba

FZZ predstavlja krovnu javnu ustanovu u FBiH koja radi na sprovođenju politika i mjera u oblasti rada i zapošljavanja, socijalne sigurnosti nezaposlenosti ali i unapređenja zapošljavanja i profesionalne orijentacije i obuke.

Iako podrška samozapošljavanju mladih nije primarna djelatnost FZZ-a, ova ustanova je

uključena u više projekata koji se direktno tiču ove tematike. Posebno se ističe program „Mladi poduzetnik“ za koji su obezbjeđena sredstva u iznosu od milion KM.

Naziv programa	Opis programa	Cilj programa
Mladi poduzetnik	Program sufinansiranja samozapošljavanja mladih osoba širom FBiH.	Podsticanje preduzetničkog duha kod najmanje 100 lica starosti do 30 godina. Uslovi su da su na evidenciji nezaposlenih a imaju ideju za pokretanje biznisa.

3. **Biznis Start-ap Centar pri Univerzitetu u Tuzli** <http://www.bsc.untz.ba/>

Biznis Start-ap Centar ima za cilj promociju i razvijanje ideje preduzetništva kod studenata svih obrazovnih ciklusa pri Univerzitetu u Tuzli. Centar djeluje na više polja koja zajedno teže promovisati preduzetnički duh među mlađom populacijom

Naziv usluge	Opis usluge
Edukacije i razvoj ideja	Centar nudi stalne treninge i konsultacije iz oblasti preduzetništva, poslovnog savjetovanja, kratkoročne inkubacije poslovnih ideja , predsvljane uspješnih primjera, rad kroz studije slučaja i simulacije pokretanja preduzeća.
Inkubacioni centar	Centar raspolaže ograničenim fondom za sufinansiranje u prosjeku od 5-8 programa

4. **BiT Centar Tuzla** www.bit.ba

BiT Centar Tuzla ima za cilj da omogući mladim perspektivnim stručnjacima i poduzetnicima da uspostave i razviju svoj posao iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija. Pojedinci koji imaju ideju ili projekat, ljudi koji su tek osnovali svoju firmu ili oni koji imaju razvijenu firmu, ali zele da prosire trziste mogu aplicirati u BIT Centar. Svrha inkubatora je da asistira i ubrza proces razvoja kompanija lociranih u BIT-u.

5. **Centar za inovativnost i preduzetništvo Univerziteta u Zenici (CIP)** <http://www.cip.unze.ba>

CIP je počeo sa radom 2007. godine, kada je u saradnji sa univerzitetima u Torinu i Kopru, te SUS BiH i Ministarstvom civilnih poslova dobio grant u okviru „Tempus“ programa Evropske Unije. Glavne aktivnosti CIP-a uključuju promociju inovacija i preduzetništva među studentima i predavačima, organizovanje i učešće u organizovanju konferencija, praksi, sajмова i sl. Bitno je napomenuti da CIP definiše svoju misiju u bliskoj saradnji sa kantonalnom razvojnom agencijom „ZEDA“, te poslovnim agencijama kantonalnih vlasti i poslovnim inkubatorima u Zenici, koje na pravi način mogu kapitalizovati studentske ideje.

Odlična međunarodna uvezanost, te uspostavljena saradnja na lokalnom nivou daju dobro okruženje za misiju i viziju CIP-a. Opet, mane rada CIP-a su svakako neažuriran sajt, nepostojanje inkubatora, te ograničen domen aktivnosti.

6. **Intera – Tehnološki Park Mostar www.intera.ba**

Intera se zalaže za informacioni i tehnološki razvoj šire hercegovačke regije, te stoga svoj rad organizuje kroz aktivnosti koje osnažuju obrazovanje, inovativnost, te razvoj novih usluga i preduzeća. Kroz **Tehnološki park** se pružaju glavne usluge Intere, tj. promovisanje i afirmisanje preduzetničkog duha, inkubacija preduzeća, razne vrste obuka ali i usluge umrežavanja sa poslovnim subjektima i akademskom zajednicom.

Naziv usluge	Opis usluge
Poslovni inkubator	Pruža usluge inkubiranja mlade ideje ili nove usluge i zavisno od stepena razvoja ideje, preduzeće se smješta bilo u fazu predinkubacije, inkubacije ili postinkubacije. Posebne pogodnosti ostvaruju preduzeća koje teže izvoziti ili stvarati radna mjesta.
Edukacije	Intera pruža edukacije iz oblasti tehnologije: obrade metala, informacione i komunikacione tehnologije kao i o obnovljivim izvorima energije.
Gospodarski izlog	Ova aktivnost ima namjenu predstaviti projekte na području Hercegovine široj domaćoj i inostranoj poslovnoj javnosti zarad umrežavanja, promocije i investicija.
Centar za tehničku kulturu	CTK radi na obučavanju mladih ljudi tehničkim vještinama poput robotike, maketarstva, elektronike, informatike ili modelarstva. Cilj je razviti praktične vještine kod mladih ljudi koji bi se u budućnosti mogli odvažiti za pokretanje vlastitog preduzeća.

Druge regionalne i razvojne agencije na području BiH

Na području BiH djeluje i više regionalnih razvojnih agencija čiji djelokrug prelazi entitetske granice. Cilj ovih razvojnih agencija je ubrzavanje procesa privrednih i društvenih reformi kroz regionalni razvoj koji će kasnije biti oslonac u pristupanju EU. Specifični ciljevi uključuju kreiranje radnih mjesta, povećanje zaposlenosti, privlačenje investicija, povećanje konkurentnosti i sl.

Regionalne razvojne agencije periodično ili stalno dodjeljuju grantove malim i srednjim preduzećima koja djeluju u toj regiji. Iako grantovi uglavnom nisu direktno namjenjeni mladim preduzetnicima, i oni ih mogu koristiti i aplicirati za podršku.

Naziv agencije	Područje djelovanja	Kontakt	Usluge dostupne mladima
SERDA – Sarajevska regionalna razvojna agencija	Sarajevska makroregija – kanton Sarajevo, grad Istočno Sarajevo, te podrinjske opštine u RS i FBiH	Hamdije Čemerlića 2/11, 71000 Sarajevo +387 (0) 33 652 935 www.serda.ba serda@serda.ba	<ul style="list-style-type: none"> • Sektor za poslovni razvoj • Kreditno – garantni fond za MSP • Kreditne linije u iznosu od 5 000 do 30 000 KM za fizička lica • Poslovni inkubator • Savjetodavne usluge • Obuke i edukacije
NERDA – Razvojna agencija sjeveroistočne BiH	Tuzlanski kanton, Semberija, Posavina i Birač	M. i Ž. Crnogorčevića 5, 75000 Tuzla +387 (0) 35 274 385 nerda@nerda.ba www.nerda.ba	<ul style="list-style-type: none"> • Garantni fond za MSP i kreditne linije u iznosu od 5 000 do 100 000 KM sa kamatom od 6.99% i rokom otplate od 5 godina uz mogućnost grejs perioda od 6 mjeseci • Savjetodavne usluge • Obuke o pisanju projekata i apliciranju za fondove
REZ – Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH	Zeničko – dobojski kanton, Srednjobosanski kanton i opština Teslić	Štrosmajerova 11, 72000 Zenica +387 (0) 32 462 161 info@rez.ba www.rez.ba	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj preduzetništva kroz edukacije i stručno usavršavanje • Promocija dostupnih fondova za finansiranje MSP • Uvezivanje MSP iz

			regije sa stranim donorima poput EU, Kraljevine Holandije, SIDA-e itd.
REDAH – Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu	Kantoni u području Hercegovine, opštine u Istočnoj Hercegovini u RS-u	Bulevar narodne revolucije 17, 88000 Mostar +387 (0) 36 557 210 info@redah.ba www.redah.ba	<ul style="list-style-type: none"> • Stvaranje povoljne poslovne klime kroz seminare, edukacije, upoznavanje sa EU fondovima • Regionalni info centar (www.ric.redah.ba) pruža sve informacije o procesu registracije MSP, trenutno dostupnim domaćim i stranim fondovima, te načinima apliciranja • Centar za ruralni razvoj i poljoprivredu Hercegovine pruža informacije o mogućnostima za pokretanje samoodrživih MSP u ovoj oblasti
RDA SZ – Razvojna agencija sjeverozapadne BiH	Unsko-sanski kanton, područje Krajine	V Korpusa 2, 77000 Bihać +387 (0) 37 228 242 vildana@rdanw.org	<ul style="list-style-type: none"> • Stručno savjetovanje • Obuke i edukacije u oblasti MSP Promocija fondova dostupnih mladim preduzetnicima

Centar za istraživanja i studije - GEA

www.gea.ba